

In de 'verantwoorde samenleving' moeten de mensen het maar zelf uitzoeken. Profijtbeginsel, eigen bijdrage, partikulier initiatief en nog een rijtje Thatcheriaanse/Lubberiaanse begrippen begeleiden de door de overheid naar de 'samenleving' verlegde 'verantwoordelijkheid'. Privatisering van overheidsactiviteiten - zowel op het nivo van de staat als van de gemeenten - is een belangrijk onderdeel van dit proces van herstructurering. Daarover gaat het thema in dit zomernummer. Wim Boerboom, onze man van de rubriek "Economie anders bekeken", gaat in op de economische achtergronden van de privatisering en wijst daarbij op de betekenis van de internationalisatie van het kapitaal. Jaap van Splunter geeft een beoordeling van de visie van de AbvaKabo en komt tot de konklusie dat van de principiële afwijzing op papier in de praktijk niet veel terecht komt. Marijn Rümke doet verslag van de al jaren lopende strijd tegen de privatisering door de mensen bij de WSBZ in Amsterdam en betreft daarin ook vergelijkbare ontwikkelingen in andere amsterdame gemeentediensten.

De redactie

Privatisering

Het winstprincipe

Je trapt een open deur in, als je tegenwoordig beweert dat in de konfrontatie van loonarbeid en kapitaal, of - om het wat alledaagser te noemen - van werknemers en werkgevers, dat in deze konfrontatie de werknemers zwaar in de verdediging zijn gedrongen.

Werkloosheid, afbraak van de verzorgingsstaat, toenemende inkomensongelijkheid, yuppiedom en dergelijke zijn bekende verschijnselen, waarin deze verhouding manifest wordt.

Een van de recente verschijnselen, dat wil zeggen van de laatste jaren, is de greep van het kapitalistendom naar produktie-, distributie- en dienstverleningsorganisaties die in de loop van de tijd door de staat in het leven zijn geroepen. Deze greep naar overheidsinstellingen en -organisaties vindt plaats onder de kreet: privatisering. Inmiddels doet zich hierbij een woordvervulling voor in die zin dat bijvoorbeeld afstoting van de kantinedienst door Philips ook al 'privatisering' wordt genoemd. Privatisering zou men kunnen zien als een vorm van de-socialisering of de-nationalisering. Zoals socialisering en nationalisering ontsproten zijn aan socialistische breinen, is privatisering ontsproten aan kapitalistische of politiek bevriende breinen.

Het is interessant of, beter gezegd, noodzakelijk - wil men greep op deze privatisering krijgen - stil te staan bij een paar vragen rond dit verschijnsel. Bijvoorbeeld: waarom doet het kapitalistische private ondernemerdom deze greep naar de staatsinstellingen en -organisaties; waarom is er zo weinig weerstand, eventueel, waarom is men zo meegaand; wat is de stand van zaken in het buitenland; in hoeverre kunnen organisaties, die nog onafhankelijk van het kapitaal zijn, greep op deze de-socialisering krijgen enzovoort enzovoort?

De rendementzoekende ondernemer

Kapitalistische ondernemers moeten zich altijd - ze kunnen als gevolg van hun vrije concurrentie niet anders - op winstmaximalisatie oriënteren. Dat garandeert ze rendement en daarnaar zijn ze voortdurend op zoek. Zij komen op deze manier aan de middelen, waarmee ze in een volgend stadium weer uitgaven kunnen doen. De plek waarop zij een en ander moeten realiseren is de markt. De overheid is niet aan dit winstmaximalisatie-principe onderworpen, omdat zij aan geld kan komen via een belastingregiem dat gebaseerd is op (belasting)wetten. De private kapitalistische onderneming moet daarom, behalve met het nut van of de behoefte aan haar produkten, ook nog rekening houden met de op de markt te realiseren winst. Met in acht neming van de efficiency, hoeft de overheid geen enkele rekening te houden met het nut van of de behoefte aan haar produkten of

diensten. Blijken er maatschappelijke behoeften te bestaan die door produkten of diensten bevredigd kunnen worden, maar voor private ondernemers niet het gewenste rendement in het vooruitzicht stellen, dan laten deze het afweten en pleegt de overheid de produktie of distributie voor haar rekening te nemen. Bijvoorbeeld: water- en energievoorziening.

Maar... niets is onveranderlijk. Zo kan het ook voorkomen dat produktie, die op het ene moment (op basis van kapitalistische principes) niet rendabel is, dit een tijd later wel blijkt te zijn, bijvoorbeeld als de technische condities zijn gewijzigd. En als het kapitalistendom deze rendementsmogelijkheden ruikt, gaat het druk uitoefenen om de overheidsactiviteiten te kunnen overnemen, bijvoorbeeld door de overheid te gaan bekonnkurreren, maar ook door overleg. Zo zijn delen van Hoogovens in IJmuiden, na de tweede wereldoorlog door de overheid begonnen, reeds lang geprivatiseerd. Van sommige produkten zegt men dat ze, los van al dan niet aantrekkelijke rendementen, niet via de markt aangeboden kunnen worden. Deze zogenaamde kollektieve goederen neemt de overheid ook voor haar rekening, zoals het wegennet. Aan kollektieve goederen betaalt iedereen mee en iedereen profiteert ervan, maar er is geen direkte relatie tussen profijt en offer. Inmiddels blijven produkten die aangemerkt werden als kollektieve goederen, best via de markt aangeboden te kunnen worden. Men kan in dit verband denken aan tol-

heffing in het wegennet. En als dit dan een aantrekkelijk rendement in het vooruitzicht stelt, zal het private ondernemersdom zich op de exploitatie hiervan werpen. Minister Smit-Kroes speku- leert hierop bij de plannen inzake de aanleg van een aantal tunnels. Waar- mee maar gezegd wil zijn dat privatisering geen nieuw verschijnsel is.

De huidige de-socialiseringsgolf

Privatisering moge dan geen nieuw verschijnsel zijn, resteert toch de vraag: waarom de huidige golf van privatisering? Uit datgene wat hiervoor gezegd is, zou moeten volgen dat een aanzienlijk aantal overheidsstaken nu dan ken- nelijk rendabel te vervullen is binnen het kader van de vrije concurrentie tus- sen private ondernemingen, die winst- maximalisatie nastreven. En zo is het ook. De verklaring hiervoor zal gezocht moeten worden in de achtergebleven salarissen van de (semi-)ambtenaren, vergeleken met lonen en salarissen in het kapitalistische bedrijfsleven. De ach- terstand die de ambtenaren in de afge- lopen tien jaar (het begin van het eerste kabinet Van Agt) hebben opgelopen, wordt geschat op gemiddeld 10 pro- cent. Als startpunt is dit voor een private ondernemer een aardig (loon) kostenvoordeel, tenzij de lonen gelijk met de privatisering op het nivo van het private bedrijfsleven gebracht zouden worden. En dat dit niet gebeurt moge blijken uit de onderhandelingen tussen de directie van de PTT en de AbvaKabo over de eerste CAO van de te privatiseren PTT-ers (Financieele Dagblad 3 juni 1988). Anderzijds mag wel verwacht worden dat de loonstruktuur van een vers geprivatiseerde onderneming van- af het begin reeds een druk ondervindt om zich te richten naar de private kapi- talistische loonstruktuur.

We stuiten hier op een tweede belang, namelijk dat van de te privatiseren ambtenaren. De oriëntering op de loon- struktuur van de private sektor schept verwachtingen bij deze overheidswerk- nemers op inkomensverbetering. Dat dit geen ijdele hoop is, wordt bevestigd door een uitspraak van de AbvaKabo- onderhandelaar met de PTT, te weten dat hij belangrijke verbeteringen in het eindaanbod van de PTT zag (Financieele Dagblad 3 juni 1988). Hier- tegenover staat dat ze prijs zullen moe- ten geven op het terrein van de sekun- daire arbeidsvoorwaarden. Ook dat

blijkt uit de onderhandelingen tussen AbvaKabo en PTT, maar dit zal in het dagelijkse leven niet zo direkt ervaren worden als het voordeel van een kon- krete inkomensverbetering.

Naast de aantrekkelijkheid voor de pri- vate ondernemer en de te privatiseren ambtenaren bevat de huidige privatisering ook nog een aantrekkelijkheid voor een regering met een kapitalistische sinjatuur als het kabinet Lubbers. De voornaamste doelstelling van dit kabi- net is geweest: daling van het zoge- naamde financieringsstekort. Tegelijkertijd voerde het een politiek van massie- ve financiële ondersteuning van private bedrijven.

De bezuinigingen die de financiële mid- delen hiervoor moesten leveren, zijn inmiddels berucht. Maar voorzover deze niet toereikend waren, betekende priva- tisering - verkoop van ons nationale 'tafelzilver' - een aardige aanvulling op de pot. Het bij elkaar komen van deze belangen van ondernemers, toekomstige ex-ambtenaren en kabinet heeft ongetwijfeld de kracht opgeleverd die de privatisering op dit moment zo sterk bevordert, die een eventuele weerstand de wind uit de zeilen neemt en die in het algemeen de mensen zo meegaand maakt. Maar waarschijnlijk is dit een verklaring aan de hand van een aantal oppervlakteverschijnselen.

Er zijn ook nog een aantal onderhuidse processen gaande, die fundamenteeler zijn. Privatisering doet zich momenteel namelijk ook voor in andere landen, waar de verhoudingen wat anders lig- gen dan de hiervoor geschetste, die betrekking hebben op de nederlandse situatie. De algemeenheid van dit ver- schijnsel voor westerse kapitalistische landen roept het vermoeden op dat er iets essentiëlers gaande is.

Privatisering, Internationaal

Zoals gezegd, Nederland is niet het enige land waar geprivatiseerd wordt. Engeland loopt veel meer voorop. Maar Frankrijk en België en ook Israël doen mee of gaan meedoen.

Het is interessant te zien hoe de privati- sering in de diverse landen zo haar ei- gen karakter heeft. In Groot-Brittannië heeft Thatcher er een eigen gezicht aan gegeven. De privatisering daar heeft een duidelijk politiek-ideologies ka- rakter. Thatcher verkoopt het engelse 'tafelzilver' (bekende voorbeelden zijn: British Telecom en British Petroleum) bij

voorkeur aan de kleine man en vrouw. Ze heeft er de uitgesproken bedoeling mee deze mensen tot het 'volkskapitalisme' te bekeren. Groot- Brittannië dient in haar ogen een 'volkskapitalisties' land te worden, waarin het socialisme met wortel en tak is uitgeroeid. En ze had hiermee in eer- ste instantie succes, want het aantal britse beleggers is sinds 1982 verdrie- voudigd. De emissie (uitgifte van aandelen) van British Telecom alleen al trok een miljoen beleggers. Volgens het Fi- nancieele Dagblad (10 mei 1988), waaraan deze gegevens ontleend zijn, heeft de engelse onderminister van Financiën, Norman Lamont, de motive- ring van de regering als volgt verwoord: "(...) dat privatisering het middel is en 'peoples capitalism' het doel." Daaraan voegde hij niet zonder trots toe dat het land bijna evenveel partikuliere aan- deelhouders kent als vakbondsleden.

De thans verdwenen franse regering Chirac is kort na haar aantreden in 1986 ook voortvarend te werk gegaan. De toenmalige franse minister van Fi- nanciën, Edouard Balladur, schijnt zijn inspiratie in Engeland opgedaan te heb- ben. Karakteristiek voor de franse priva- tisering is de skandaleuze en ruzie- achtige sfeer. Dit komt omdat Balladur het franse 'tafelzilver' niet enkel aan de kleine man en vrouw, maar ook aan bestaande kapitalistische ondernemin- gen wilde verkopen. Ongeveer 30 pro- cent van het te privatiseren staatsaan- deel wilde hij toevertrouwen aan zoge- naamde harde kernen. Dit waren be- trouwbare franse bedrijven, die moes- ten voorkomen dat buitenlandse bedrij- ven en zogenaamde raiders (lieden die bedrijven opkopen om ze vervolgens, eventueel in onderdelen opgesplitst, weer als kadetjes met winst te verko- pen) beslag zouden leggen op dit franse bezit.

Het skandaleuze zat 'm daarin dat Bal- ladur niet verkocht aan de meest bie- dende, maar andere - onbekende - maatstaven hanteerde. Zo behoorden bij de privatisering van het reklamebe- drijf Havas toevalligerwijs onder andere de peetom van Chirac's dochter, een zwager van Balladur en een vriend van de minister tot de 'harde kern'. Hierover ontstond de nodige deining. Ook zijn er in Frankrijk omstreden privatiseringen, waarover principiële discussies zijn ontstaan met de socialisten. Een voor- beeld is die van het levensverzekerings-

bedrijf U.A.P., waarvan het surplus volgens de socialisten aan de verzekerden ten goede zou moeten komen, maar die Balladur aan de toekomstige aandeelhouders zou willen overdragen. Ook in België zijn plannen ontwikkeld om te privatiseren. In het oog springende voorbeelden zijn de Sabena en de Regie voor Telephonie en Telegraphie, de belgische PTT.

In Israël is de privatisering van de vele staatsbedrijven in het stadium van onderzoek en discussie.

Kortom, de de-nationalisering van overheidsactiviteiten is een internationaal verschijnsel. En dus mag men vermoeden dat de oorzaken wat dieper liggen dan het samenkomen van enige belangen van ondernemers, toekomstige ex-ambtenaren en het beleid van reaktionaire regeringen.

Storende faktor

Momenteel stagneert het proces wat. De gemiddelde houding ten aanzien van de privatisering is wat minder positief tot aarzelend geworden. Tot oktober vorig jaar was privatisering behoorlijk populair, zowel bij kapitalisten als bij de kleine man. De vakbeweging aarzelde, kwam in ieder geval niet met uitgesproken negatieve geluiden.

In Engeland zag het publiek er, waarschijnlijk onder invloed van de massieve propaganda, kennelijk wat in. Bijna alle engelse privatiseringen leidden tot noteringen boven de uitgiftekoers. In juli vorig jaar kon onderminister Lamont trots verkondigen dat privatisering de britse regering 35 procent meer had

opgeleverd dan verwacht. Een en ander hing samen met de noteringen boven de uitgiftekoers. Het publiek, daardoor aangemoedigd, ging nog gretiger aandelen kopen.

Ook in Frankrijk waren grote aantallen kleine spaarders door groots opgezette propaganda overgehaald aandelen te kopen.

En toen ... Toen kwam 'zwarte dinsdag' (20 oktober 1987), de beurskrach. En deze trok een dikke streep door veel berekeningen van groot en klein.

In Engeland was toen juist de verkoop van het overheidsaandeel in British Petroleum gaande. De uitgiftekoers bedroeg 330 pence. Op maandag 19 oktober bedroeg de notering nog 350 pence. Op 'zwarte dinsdag' was ze 285 pence geworden. Thatcher liet weten dat de emissie gewoon zou doorgaan. Dat kon ze, omdat de uitgifte door de banken gedekt was. En zo bleven deze met de strop zitten.

Balladur had een omvangrijk programma op stapel staan, waaronder giganten als Crédit Lyonnais, Péchiné en Rhône Poulenc. De grootscheepse propaganda had Frankrijk in één jaar vier miljoen nieuwe aandeelhouders opgeleverd. En ook in Frankrijk kwam de krach als een dief in de nacht. Balladur had net het staatsaandeel van 51 procent in het wapen- en elektronikabedrijf Matra op de markt willen brengen. Deze operatie moest worden uitgesteld. Chirac had z'n campagne voor de komende presidentsverkiezingen willen plaatsen tegen de achtergrond van de relatief populaire privatisering. Het ging alle-

maal niet door. Integendeel, er ontstond een discussie over de vraag of de kleine spaarders niet te lichtzinnig in een avontuur waren getrokken.

Het is nog te vroeg om te oordelen over de dikte van de streep, die de krach door de plannen heeft getrokken. De onzekerheid wordt nog versterkt door politieke verschuivingen, bijvoorbeeld in België. Frankrijk zou een testcase zijn geworden, als daar een socialistische meerderheid in het parlement was gekozen. Zou in zo'n geval het proces doorgaan? Dat lijkt een onzinnige vraag, want welke socialistische president met een socialistische meerderheid in de Assemblée zal nu voortgaan met deze de-nationalisering? Toch zou dat heel wel mogelijk zijn. Misschien dat het wat minder euforisch en opgewonden geschiedt, maar het zou niet zo verbazingwekkend zijn als het in een rustiger tempo door zou gaan. Daarvoor zijn namelijk goede redenen.

Onderhoudse processen

Zoals in het voorgaande reeds betoogd, zijn er in de kapitalistische landen dieper liggende processen gaande. Belangrijk zijn onder andere de technologische ontwikkeling, met name de mikro-elektronisering en in het verlengde daarvan de automatisering, plus een zodanige transnationalisatie van kapitaal dat dit aan het gezag van de nationale overheden ontglipt. Deze twee ontwikkelingen gaan samen en grijpen in elkaar. Opvallend bij de privatiseringen in de verschillende landen is dat de PTT zo hoog op het lijstje staat. Bij nader inzien is dat echter niet zo verwonderlijk. Juist de PTT krijgt met deze ontwikkelingen te maken. Complexe nationale telefoon- en telexnetwerken moeten gedigitaliseerd worden, datacommunicatie-netwerken moeten worden aangelegd, de PTT heeft inmiddels te maken met verkeer via satellieten enzovoort. Grote transnationale ondernemingen zijn in samenwerkingsverbanden bij elkaar gekropen om zich van de gigantische orders, die hieruit voortvloeien, meester te maken. Zo hebben het Amerikaanse I.T.T. en de Franse Compagnie Générale Electricité elkaar gevonden in Téléglobal, inmiddels Alcatel geheten.

Philips en het Amerikaanse A.T. & T. hebben een samenwerkingsverband, A.P.T., opgezet. Zowel A.P.T. als Alcatel aasden op de franse telefoonorder. A.P.T. heeft zich ook geworpen op de spaanse telefoonorder en meldde in november vorig jaar een doorbraak. Om welke bedragen het gaat mag blijken uit de investeringen die de PTT van ons eigen landje op stapel heeft staan, te weten zes miljard gulden. PTT-maatschappijen in de verschillende landen raken steeds meer met deze grote ondernemingen verweven. Ook al, omdat bijvoorbeeld A.T. & T. niet enkel een producent is van communicatie-apparatuur, maar zelf ook een - zij het geprivatiseerde - telefoonmaatschappij is. In hun verkeer met de Verenigde Staten krijgen de Europese maatschappijen dus met een kapitalistische onderneming te maken. Een ander voorbeeld. Op grond van de wet tegen de monopolievorming in de V.S. heeft A.T. & T. een aantal delen moeten afstoten, die ook weer private ondernemingen werden; zoals Nynex, die het verkeer in de omgeving van New York verzorgt. Nynex wil een datacommunicatienet tussen New York en Londen aanleggen. Hier krijgt ze te maken met British Telecom. Als Telecom kortgeleden niet geprivatiseerd was, zou men hier een samenwerkingsformule hebben moeten vinden tussen een privaat kapitalistische en een staatsonderneming. En als dit net wordt doorgetrokken naar het vaste land, zou onze PTT er bij betrokken raken. (Financieel Dagblad 22 oktober 1987). Technologische ontwikkeling en transnationalisering zorgen er dus voor dat ondernemingen met verschillende basisprincipes (winstmaximalisatie en maatschappelijk nut) met elkaar verweven raken. Wel, zoals blijkt, stapte men over naar het kapitalistische principe. En als er dan een paar schappen over de dam zijn (bijvoorbeeld Telecom), wordt de keuze voor de overblijvende steeds moeilijker. Maar daar komen nog twee aspecten bij. Het model A.T. & T. maakt duidelijk dat de combinatie van netwerkexploitant en producent van apparatuur kennelijk een kapitalistische rendabele activiteit is. En dan probeert het kapitalisten deze activiteit, zoals in het voorgaande betoogd, in te palmen. Het tweede aspect is dat staatsactiviteiten per definitie een nationale identiteit hebben. Maar één van de dieper liggende ontwikkelingen is nu juist INTERNATI-

onalisering. Ook deze aspecten maken de keus voor handhaving van de PTT als staatsactiviteit weinig realistisch. Het voorbeeld van de PTT-maatschappijen laat iets zien van de onderhuidse processen.

Ook anderssoortige ondernemingen worden hierdoor beïnvloed, bijvoorbeeld bedrijven die door hun historische herkomst in staatshanden zijn, maar producten voortbrengen die - internationaal gezien - over het algemeen door privaat kapitalistische bedrijven worden voortgebracht. Men kan in dit verband denken aan chemische industrieën. Dat dus het Franse Rhône Poulenc en onze DSM op het lijstje voorkomen, is ook niet zo verwonderlijk. Het internationale gevecht vorig jaar in de uitgeverwereld, eerst tussen Elsevier en Wolters/Kluwer en daarna tussen Maxwell en Elsevier, maakt duidelijk dat er voor een nationale staatsuitgeverij ook niet veel speelruimte over blijft.

Voor de goede orde: het vorenstaande is op geen enkele wijze een pleidooi voor een ontwikkeling. Integendeel, de negatieve effecten dringen zich als het ware op. Producten en productieprocessen die onder het regiem van een overheid afgeleid werden van het principe: maatschappelijk nut, worden in geprivatiseerde ondernemingen afgeleid van het winstprincipe.

Voor de producten of diensten betekent dat: net een zodanige kwaliteit dat ze de toegang tot de markt blijven behouden. Voor de productieprocessen betekent het: kostenminimalisatie op de kapitalistische manier.

En misschien dat men dit laatste principe ten aanzien van de lonen bij de overgang wat mild toepast, tijdens veranderen. Welke effecten het streven naar kostenminimalisatie heeft voor het arbeidsproces of het milieu, of de toekomstige werkgelegenheid, is weliswaar nog niet met zekerheid vast te stellen, maar men hoeft er geen hoge verwachtingen van te hebben. Zeker waar het gaat om grote ondernemingen, die bovendien op een oligopolistische markt (markt met een klein aantal aanbieders, waar veelal onderlinge afspraken worden gemaakt) opereren. Dus zeker geen pleidooi.

Het is de poging een verklaring voor een ontwikkeling te geven, waarbij de ogen niet dichtgeknepen worden voor de onaangename, eventueel ongewenste uitkomst. Het is ook een poging duide-

lijk te maken hoe moeilijk het is een greep op deze ontwikkeling te krijgen. Niet om te demotiveren. Als het samenhangt met en bevordert wordt dóór technologische veranderingen en internationalisatie van kapitaal, is het proces niet zo maar eenvoudigweg te keren. Dan moet een antwoord hierop deel uitmaken van een breder strategisch concept, waarvan het ontwerpen gewenst is om ook andere gevolgen van deze onderhuidse processen tegemoet te treden. Maar dat zou de inhoud kunnen worden van een ander verhaal.

De-nationalisering in Nederland

Tot slot terug naar de situatie in Nederland. Afgezien van de afstoting van een aantal activiteiten in het overheidsapparaat in het kader van de 'afslanking' (zoals kantine- en schoonmaakdiensten), lijkt de Nederlandse staat te aarzelen. Zo wil ze een meerderheidsbelang in de NV PTT blijven behouden. Een eventuele privatisering van het staatsaandeel (30 procent) in DSM is nog in discussie. Bij de Staatsuitgeverij is de lijn: eerst maar eens verzelfstandigen en dan vijf jaar de tijd om de zaak te verkopen. Zachtjes aan, dan breekt het lijntje niet. In ieder geval is men hier huiverig voor een politisering van het proces. Regering noch parlement wil er het stempel op drukken van 'volkskapitalisme' of zoiets. Maar is dat gunstiger? Een politieke discussie maakt mensen bewust. Het zou best kunnen dat het bij ons handiger wordt gespeeld. Geen ideologische discussies en conflicten. Het resultaat is toch hetzelfde. En daar gaat het om.

*Wim Boerboom
(medewerker Katholieke Universiteit
Brabant)*